

Översättning av bibeltexter till lulesamiska

Bakgrund

I Sverige finns det tre samiska språk som används till vardags i olika delar av Sápmi. Nordsamiskan, som talas i de nordligaste delarna av landet samt i Norge och Finland, är ett levande modersmål för minst 20 000 människor. En ny helbibel beräknas vara klar 2019. Sydsamiskan, som skiljer sig väsentligt från nordsamiskan har ca 2 000 användare i Norge och Sverige, bland annat i Härjedalen och Jämtland. Här pågår ett projekt att översätta samtliga kyrkliga texter, som brukas i Svenska respektive Norska kyrkan. Det förväntas vara avslutat 2018. Lulesamiskan är det tredje levande språket i den svenska delen av Sápmi. Det talas aktivt av ca 3 000 människor i Sverige och Norge. Jokkmokk och Gällivare respektive Drag i Tysfjord är orter där lulesamiskan används dagligen. Men många fler i Sverige och Norge har lulesamisk bakgrund och strävar efter att återerövra sitt eget språk.

Lulesamiskan är ett hotat urfolksspråk, som det är angeläget att värna om. Det är en kulturbärare och avgörande för människors känsla av identitet och social tillhörighet. Det är *en mänsklig rättighet* att få höra sitt eget modersmål, inte minst vid avgörande tillfällen i livet, som dop, konfirmation, vigsel och begravning. Svenska och norska institutioner och myndigheter har långt in på 1900-talet påtvingat samerna en tystnadens kultur. Barn har förbjudits att tala och utveckla sitt modersmål. Som del av en majoritetskultur, som kristna och som bibelsällskap har vi en moralisk skyldighet att verka för försoning, upprättelse och språkvitalisering.

Sedan några år tillbaka är Nya testamentet, delar av den svenska psalmboken samt den svenska evangelieboken översatta till lulesamiska. Önskemålet från de lulesamiska brukarna är starkt att få tillgång till Gamla testamentet på lulesamiska. Ett lulesamiskt GT-projekt kan bidra både språkligt och kulturellt. Hög språkkompetens bland översättare och konsulter ger förutsättningar för språknormering och terminologiarbete. Bibeln är dessutom en kulturtext med hög status och lång historia på olika arenor som hem, skola och kyrka. Tillgång till lulesamisk bibeltext bidrar till att stärka kyrkan som en betydande lulesamisk språkarena.

Målsättning

Även om den långsiktiga målsättningen är att översätta hela GT till lulesamiska (något som kan beräknas ta 8–9 år) är det viktigt att ha väldefinierade delprojekt, som kontinuerligt kan följas upp och utvärderas. Det enda rimliga är att ta ett första steg över tre år med fokus på utbildning och träning av översättarna samt en realistisk mängd text att översätta och utvärdera.

Ett inledande treårigt projekt (2016–2018) kommer att fokusera på en fullständig översättning av samtliga GT-texter som används i Svenska och Norska kyrkan samt en översättning av Första Mosebok som helhet. Därtill görs en översättning av stora delar av Jesajaboken och Psaltaren.

Struktur och progression

Det har visat sig att källspråkskonsulter med adekvata kunskaper i lulesamiska av allt att döma inte finns. Detta kommer att utgöra en speciell utmaning i form av arbetsmetodik med så kallad återöversättning ("backtranslation") till svenska, som gör det möjligt för hebraist och exeget att kontrollera översättningens sakliga innehåll i förhållande till hebreiskan och den historiska och teologiska tolkningen av grundtexten.

Det finns behov av en tydlig projektstruktur, där frågor om textflöde (de stadier som texten genomgår i processen) samt arbetsfördelning och roller preciseras (se nedan).

Frågan om progression är i hög grad relaterad till medarbetarnas arbetstid och hur den används. Att en sida (definierad som 2 300 tecken inklusive blanksteg)¹ tar ca 4 timmar att översätta är ett rimligt snittvärde för primäröversättare, inkluderande en råversion och en bearbetad version efter respons från redaktionskommittén.²

Översättarna får betalt per sida (inte per timme).³ Timersättning tillämpas bara i samband med översättarseminarier (mötestid) och för inläsning inför dessa. Ersättning för inläsning avser kommenterande granskning av andra översättares alster. Även konsulterna avlönas per sida granskad text samt för ren mötestid vid seminarierna.⁴ Det är en stark rekommendation att översättare och konsulter har egna företag, som de med jämna mellanrum fakturerar ifrån mot bakgrund av årliga avtal med Svenska respektive Norska Bibelsällskapet.⁵ Undantaget från detta gäller i första hand ordförande i redaktionskommittén (en akademiskt meriterad målspråksexpert), som är projektanställd i en omfattning av minst 25 %. Som regel är det effektivare att ha något färre primäröversättare, som arbetar kontinuerligt, än flera som bara gör små och tillfälliga arbetsinsatser. De översättare som endast kan göra punktinsatser kan i stället fungera som lektörer och referenspersoner.

Översättningsprinciper, arbetsmetodik och textflöde

Beträffande översättningsprinciper går det att teoretisera i det oändliga. I korthet strävar projektet efter "moderat funktionell ekvivalens" i översättningen.⁶

När det gäller metodik är det särskilt viktigt att beakta positiva erfarenheter och lärdomar från arbetet med den lulesamiska NT-översättningen för drygt tio år sedan. Samtidigt är det uppenbart att delvis andra arbetsmetoder måste tillämpas mot bakgrund av erfarenheterna från det nordsamiska projektet. Dessutom blir det nödvändigt att medarbetarna arbetar i Paratext, ett program för bibelöversättning utvecklat av UBS.

¹ En typisk sida fastställs till just 2 300 tecken inklusive blanksteg. Teckenomfånget grundar sig på antalet tecken i Bibel 2000, vare sig det sedan blir fler eller färre tecken på lulesamiska.

² Översättning från ett främmande språk till svenska eller vice versa ersätts generellt per sida. Utifrån vedertagna ersättningsnivåer kan en översättare rimligen lägga två eller max tre timmar per sida. Vid bibelöversättning arbetar översättaren normalt utifrån hebreiskan och då tar det ett par timmar till. I detta projekt får översättaren i stället jobba med dataprogrammet Paratext. Det beräknas räcka med ungefär en extra timme per sida för det. Ytterligare ca en timme behövs när det sedan är dags för textversion 2 – efter redaktionskommitténs respons.

³ Det är nödvändigt för att säkra projektets progression och är den princip som gäller vid översättning generellt.

⁴ Konsulterna får dock inget extra för inläsning, eftersom de redan granskat materialet.

⁵ Kostnader för personal boende i Sverige utbetalas av SBS, medan NBS tar ansvar för dem boende i Norge. Ekonomisk clearing sker minst en gång årligen mellan SBS och NBS.

⁶ Se särskilt dokument om översättningsprinciper. Se också inledningen till Svenska Bibelsällskapets provöversättning av Lukasevangeliet 9–19 och Galaterbrevet.

Textflöde (norska: ”textflyt”) är ett användbart begrepp vid ett så komplext arbete som en bibelöversättning normalt innebär. Inte minst omständigheten att det behövs flera olika kompetenser under resans gång nödvändiggör detta. Begreppet textflöde syftar helt enkelt på de stadier som texten genomgår i processen. Det är viktigt med tydlighet när det gäller roller och befogenheter. Strukturen är viktig. Följande modell förordas:

Nivå 1

TEXT 1 (textversion 1 från primäröversättare, som använder Paratext och vid behov samråder med källspråkskonsulten)

SEM 1 (översättarseminarium med primäröversättarna, redaktionskommittén och någon extern målspråkskonsult)

RED 1 (redaktionskommittén går igenom översättningarna och sammanställer synpunkterna)

Nivå 2

TEXT 2 (textversion 2 från primäröversättare)

RED 2 (redaktionskommittén bearbetar det nya förslaget i dialog med lämpliga konsulter)

Nivå 3

ÅTERÖVERS 1 (den lulesamiska översättningen återöversätts till relativt ordagrann svenska av specialtränad ”backtranslator”).

KÄLLTEXT 1 (återöversättningen granskas av källspråkskonsult och exeget)

RED 3 (redaktionskommittén bearbetar texterna mot bakgrund av hebraistens och exegetens kommentarer)

Nivå 4

PROV 1 (provöversättningen publiceras på nätet i denna version för bedömning av utvalda referenspersoner och grupper, men samtidigt också av andra intresserade.)

RED 4 (redaktionskommittén bearbetar texterna mot bakgrund av inkomna synpunkter)

Nivå 5

SEM 2 (översättarseminarium med utvalda medarbetare)

RED 5 (redaktionskommittén bearbetar på nytt texterna och fattar beslut om textens lydelse)⁷

Rollfördelning och personaluppsättning

Projektägare genom representantskap: Svenska Bibelsällskapet, Det Norske Bibelselskap, Luleå stift, Sør-Hålogaland bispedømeråd, Samisk kirkeråd i den Norske kirke, Svenska kyrkan (Kyrkostyrelsen, Enheten för flerspråkighet samt Samiska rådet i Svenska kyrkan).

Projektförvaltare: Svenska Bibelsällskapet.

Projektledare: Mikael Winnige, Svenska Bibelsällskapet.

Styrgrupp: Hans-Olav Mørk (Norska Bibelsällskapet) och Mikael Winnige (Svenska Bibelsällskapet) i samarbete med Ánn Risstín Skoglund (redaktionskommitténs ordförande).

Redaktionskommitté: Denna kommitté ska innehålla totalt tre personer, varav minst en expert i lulesamiska utöver ordförande. Ordförande Ánn Risstín Skoglund. Ledamöter Kåre Tjihkkom och Olav Korhonen (extern).

⁷ Textflödet kan också framställas grafiskt.

Översättare (alternativt lektörer): Kåre Tjihkkom, Karin Tuolja, Ivar Otto Knutsen, Britt Inger Sikku och Lisbeth Kielatis. (Fr.o.m. 2018 står sannolikt också Inga Mikkelsen och Eskil Mikkelsen till förfogande.) Åtminstone under 2016–2017 fungerar redaktionskommitténs ordförande Ánn Risstin Skoglund också som översättare.⁸

Återöversättare (Backtranslator): Eftersom det inte finns någon person som talar god lulesamiska och därtill är tillräckligt kunnig i hebreiska, är det nödvändigt med en mycket systematiskt och relativt ordgrant gjord återöversättning från lulesamiska till svenska. Som återöversättare föreslås Valborg Mangs Märak och/eller Sara Josefin Rimpi. Även Olavi Korhonen skulle kunna gå in i denna roll. Teoretisk och praktisk utbildning av återöversättaren ges av översättningskonsult Seppo Sipilä.

Källspråkskonsult: Hebraist eller gammaltestamentlig exeget, förslagsvis från Uppsala universitet. Personens huvudsakliga uppgift är att kontrollera att återöversättningen till svenska är kompatibel med den hebreiska grundtexten.

Exegetisk konsult: Exegeten och källspråkskonsulten kan beroende på akademisk utbildning vara samma person. Den exegetiska granskningen görs även den utifrån återöversättningen till svenska. Som exegeter föreslås Josef Forsling, Sigurdur Hafthorsson eller Mikael Winnige.

Extern målspråkskonsult: Professor em. Olavi Korhonen har lovat att vara behjälplig med jämförande språkstudier och framställning av ordlistor med mera. Bruce Morén Duollja, amanuens i samiska vid Bodø och Tromsø universitet, kan också fungera som extern målspråkskonsult.

Extern samarbetspartner: Árran i Tysfjord.

Översättningskonsult: Seppo Sipilä (med lång erfarenhet av översättningsprojekt inom UBS).

Teologiska och liturgiska konsulter: Birgitta Simma och Magne Kolvik.

Kyrkomusiker: Valborg Mangs Märak och Eskil Mikkelsen.

Författare och poeter: Lisbeth Kielatis och Stig Gælok Riemme.

Ungdomspråkskonsulter: Gun Aira och Inga Mikkelsen.

Projektassistent: Aili Lundmark, anställd av Svenska Bibelsällskapet (behjälplig med Paratext och diverse logistiska och praktiska göromål).

Ledningsstruktur och arbetsrytm

Representantskapet (huvudmän och projektägare) sammanträder minst en gång årligen och har det övergripande ansvaret för projektet. Denna instans utser en mindre styrgrupp, där projektledaren är föredragande. Redaktionskommitténs ordförande adjungeras normalt vid styrgruppens sammanträden. Styrgruppen sammanträder i regel två gånger per år. Redaktionskommittén träffas så ofta det behövs och processen så kräver. Projektledaren deltar vid behov i redaktionskommitténs möten.

Översättarseminarier hålls normalt sett fyra gånger per år, omväxlande i Jokkmokk och Drag. Som alternativa seminarieorter kan Gällivare, Luleå och Bodø fungera.

En gång varje år kallas alla involverade till en översättningskonferens. Då deltar även konsulter och lektörer som normalt inte närvarar vid de regelbundna seminarierna. Till

⁸ Val av översättare har gjorts med tanke på en helhetsvärdering av behoven och förutsättningarna för projektet. Översättarnas formella kompetens och erfarenheter, deras geografiska placering samt ålder och kön har beaktats. Vidare har personliga egenskaper och förutsättningar för ett gott samarbete vägts in.

konferens inbjuds ofta en särskild föreläsare, som kan bidra med värdefull kompetens och stimulera reflektion av betydelse för projektet. De årliga konferenserna är också ett tillfälle att samverka med kyrka och samhälle. Representanter för olika instanser kan inbjudas att delta i konferensen eller delar av den. En god erfarenhet från andra översättningsprojekt är att ta vara på möjligheten att ordna en offentlig kulturafton med föredrag och program lokalt där man befinner sig, för att öka kunskapen om och intresset för projektet.

Vetenskapliga konferenser med anknytning till projektet planeras i särskild ordning. Sådana kan äga rum vid Umeå universitet, men också vid Uppsala universitet.

Kostnadsberäkning 2017 respektive på längre sikt

För 2017 har projektledningen gjort följande beräkning när det gäller progression och förväntade kostnader i projektet. Totalt ska 135 sidor bibeltext översättas.⁹ 105 av dessa sidor översätts av frilansande översättare, medan 30 sidor översätts av redaktionskommitténs ordförande (projektanställd).

Kostnader för textarbete ¹⁰	308 250 kr
Översättarseminarier (4 stycken på nivå 1)	162 400 kr
Översättningskonferens (Drag, Tysfjord)	52 400 kr
Kostnader för resor, kost och logi	144 000 kr
Fasta lönekostnader för anställda (projekt)	242 000 kr
Utrustning och litteratur	20 000 kr
Summa kostnader	929 050 kr

Det är inte tillgången på översättare som sätter gränsen för projektets omfattning och progressionstakt. Det är de finansiella förutsättningarna som skapar begränsningarna. Exempelvis bestäms antalet sidor som ska översättas under 2017 mot bakgrund av de arvoden och ersättningar som det finns ekonomisk täckning för.

Uppskattningsvis skulle projektet utan problem kunna bedrivas i dubbel skala bara de finansiella förutsättningarna fanns. 2 miljoner kronor skulle vara en lämplig budgetram på längre sikt.

Finansieringsplan

Flera instanser har lovat att bidra ekonomiskt – inte bara under 2017, utan även 2018 och i de flesta fall också på längre sikt. (Det handlar om Svenska kyrkan, Stiftelsen Svenska bibelsällskapets bibelfond, Thora Ohlssons stiftelse, Bibelsällskapets översättningsenhet, Samisk kirkeråd i den Norske kirke, Sametinget i Norge och Norska bibelsällskapet).

Under 2019 kommer dessutom en substantiell del av nuvarande norska statliga departementsmedel till det nordsamiska projektet av allt att döma att allokteras till det lulesamiska projektet. Detta beror på att den nordsamiska bibeln beräknas publiceras vid påsk 2019. Ytterligare tillskott förväntas dessutom från Svenska kyrkan från och med 2019, då det nuvarande sydsamiska projektet ska vara avslutat och möjligen ersatt av ett projekt i något

⁹ Definierad som 2 300 tecken (inklusive blanksteg) i Bibel 2000.

¹⁰ Ersättning per sida till primäröversättare (nivå 1 och 2) 1 200 kr, målspråkskonsult (nivå 2) 450 kr, återöversättare (nivå 3) 450 kr samt hebraist/exeget (nivå 3) 450 kr.

mindre skala. I det perspektivet är det önskvärt med bidrag till det lulesamiska GT-projektets upptakt, särskilt under 2017–2018, som är den kritiska fasen.

Förutom de instanser som redan utlovat bidrag finns följande tänkbara finansiärer på svensk sida: Sametingets kulturnämnd, Letterstedtska fonden, Längmanska fonden, Clara Lachmanns stiftelse, Luleå stift (möjligen) och därtill *Interreg Nord* (EU-medel), vilket i Sverige ger tre gånger egeninsatsen (övriga bidragsgivare).

Följande tänkbara finansiärer finns på norsk sida: Nordland fylkeskommun, Nordisk sameråd, Sør-Hålogaland bispedöme (möjligen) och därtill *Interreg Nord* (EU-medel), vilket i Norge ger två gånger egeninsatsen.

När det gäller *Interreg Nord* står alltså anslagen i direkt proportion till egenfinansieringen (summan av egna medel och externa bidrag). Projektbeskrivningen som helhet ska vara gemensam för Sverige och Norge. Samarbetet över gränsen ska främjas. Dock görs separata ansökningar med varsin projektdel i respektive land. Det finns för närvarande två huvudproblem med ansökan om dessa EU-medel. För det första krävs det garantier på att egeninsatsen varar under hela den treårsperiod ansökan gäller (och sådana formella löften har vi bara från Thora Ohlssons stiftelse). För det andra måste respektive huvudsökande från Sverige och Norge vara geografiskt förankrade i Sápmi. Det skulle innebära att åtskillig administration och ekonomihantering måste skötas av stiftelsen i norr.